

Lars Qvortrup: Den myndige lærer – Niklas Luhmanns blik på uddannelse og pædagogik.

København: Forlaget Dafolo 2012
(160 sider)

Lars Qvortrup (LQ), der er professor på Institut for læring og filosofi ved Aalborg Universitet har skrevet bogen: *Den myndige lærer – Niklas Luhmanns blik på uddannelse og pædagogik*. Den giver et velgennemarbejdet og relevant input til den versonende debat om uddannelsessystemet i forhold til samfundets stigende kompleksitet, stigende yderstyring og kontrol af uddannelsesområdet samt, som titlen indikerer, til debatten om læreres og pædagogers duelighed og status. Det er bogens hensigt at give et *blik* på uddannelse og pædagogik ud fra Luhmanns meget omfattende analyser og teoretiseringer på området. Man kan sige, at den ved at løfte den sociologiske iagttagelse af området, ved hjælp af et nyt og adækvat teoretisk grundlag, er på linje med den sidste bog jeg anmeldte i dette tidsskrift, nemlig Jan Inge Jönhills bog om integrationsdebatten (Jönhill 2012). LQs greb er at blande sin ganske overbevisende og klare fremstilling af Luhmanns teori med sine egne betragtninger over den aktuelle situation og debat. Konklusionen er, at der er brug for yderstyring a la nationale

tests, for at sikre standardisering og kvalitet i uddannelsessystemet, men samtidig at yderstyringen i form af kontrol p.t. har taget overhånd, og at vi skulle nedrodele denne og til gengæld opprioritere lærere, pædagoger og deres lederes duelighed for herigennem at give dem større myndighed. Bogen, der er velskrevet og veldisponeret, sammenskriver en række tidligere publicerede arbejder af LQ med en række nye kapitler. Således har kun tre ud af bogens syv kapitler ikke har været publiceret før. De resterende fire kapitler, der bygger på allerede publicerede arbejder, er dog omskrevet til lejligheden – og tilsammen giver de syv kapitler en sammenhængende fremstilling af Luhmanns teori om uddannelsessystemet og LQs egne tanker herom i forhold til ovennævnte tematik.

Kapitel 1, der er bogens længste, giver en indføring i Luhmanns teoretiske univers samt en introduktion til en række af de tænkere, Luhmann byggede på. Hertil kommer en mere grundig indplacering af teorien om undervisningssystemet i Luhmanns almene systemteori og sidst, men ikke mindst en overordnet gennemgang af teorien om uddannelsessystemet. Her skal særligt bemærkes, at Luhmann så uddannelsessystemet som et uddifferentieret funktionssystem på linje med politik, økonomi og ret. Systemet har sit eget symbolsk generaliserede kommu-

nikationsmedie. Luhmann foreslog først *barnet* som kommunikationsmedie, da barnet ofte er det, man taler om blandt lærere og pædagoger, men han ændrede senere begrebet til *livsforløb* for at kunne indfange livslang læring. Systemets kode så Luhmann som formiddelbar/ikke formiddelbar, hvilket er det lærere er optaget af, når de underviser. Derudover beskriver Luhmann uddannelsessystemets kontingensformel som *dannelse*, der kan give holdepunkter for, hvad det er man præges til via ens uddannelse i det moderne samfund, der ikke byder på en endelig formel for, hvad det er, man skal være blevet til, når man er uddannet. Barnet må dannes til at danne sig selv gennem den formidling, det møder i uddannelsessystemet. Den viden, dette implicerer, er ikke den samme, som kommunikerer i videnskabssystemet, hvis mulige usandhed kan testes, men det er en form for viden som skaber muligheder for at give det videre livsforløb en ny retning, der kan inkludere en given person i samfundet. Systemet har også en refleksionsteori bestående i pædagogik henholdsvis didaktik, der hjælper pædagoger og lærere til at reflektere over, hvordan de kommunikative selektioner i klasselokalens interaktionssystem kan forøge chancerne for, at undervisningen lykkes. Sidst er det i denne sammenhæng relevant, at systemet udover den primære kodning formiddelbart/ikke formiddelbart har en sekundær kodning nemlig bedre/dårligere resultat, der hjælper samfundet med at selekttere mellem de uddannede. Uddannelsessystemet er over tid gået fra at være yderstyret ud fra normative kriterier, der udsagde, hvori dannelse består, til i det moderne dynamiske og komplekse samfund at blive selvrefleksivt og selvbegrundende. Kapitel 2 bruger LQ på at præsentere Luhmanns skelnen mellem forskellige systemdannelsesplaner og til i den forbindelse at uddybe to grundlæggende begreber, der kort blev præsenteret i kapitel 1 nemlig *strukturel kobling* og *operationel lukning*. Vigtigst er det at skelne mellem det bevidste systemdannelsesplan, der er operationelt lukket ved kun

at operere gennem bevidsthed, og det sociale systemdannelsesplan, der er lukket ved kun at operere gennem kommunikation. Det, der strukturelt kobler de to systemdannelsesplaner sammen, går ifølge Luhmann under begrebet *undervisningsteknologi*, såsom lærerplaner, særlige didaktiske metoder og medier. Det afgørende vigtige ved her at abonnere på Luhmanns teori er, at man med denne klart kan skelne mellem *læring* på den ene side og *undervisning* på den anden side. Læreren kan facilitere, stimulere, orkestrere, strukturere og lede undervisningsinteraktionen, men aldrig lære barnet noget, da læring er en bevidsthedsmæssig operation. Man kan prøve at formidle noget til eleverne ved at tale med dem, tegne for dem osv., men herved bidrager læreren kun til klassens undervisningsinteraktion. Det er op til eleverne selv hver især at drage slutninger, tænke over dem, huske dem og sætte dem i sammenhæng og herved at lære.

Kapitel 3 handler om ledelse og ledelse af ledelse og giver en genbeskrivelse af Luhmanns opfattelse af ledelse. Særligt vigtig er distinktionen mellem første- og andenordensledelse. Førsteordensledelse omhandler den ledelse, hvor en leder leder en anden via direktiver og anvisninger i konkret forstand, mens andenordensledelse er ledelse af ledelse, hvilket forefindes i to varianter, nemlig ledelse af andres ledelse af andre og ledelse af selvledelse. I ledelse af anden orden ledes der eksempelvis ved at stille mål eller forventninger op for de ansatte, som disse så selv må finde ud af at indfri. Kapitlet introducerer også til Luhmanns beskrivelse af organisationer som beslutningssystemer i forhold til hvilke man kan sige, at ledelse af første orden er ledelse via beslutninger, og ledelse af anden orden er ledelse via beslutningspræmisser. Denne begrebsgymnastik skal til for på den ene side at se skolen som et organisationssystem, der ikke kan undervise, da undervisningsinteraktion er for kompleks til at kunne varetages af organisationer. På den anden side er der undervisning, der ikke kan gennemføres som et kausalt for-

met forløb af mål og midler med regler for, at hvis eleverne reagerer sådan og sådan, skal læreren vælge den og den strategi eller de og de virkemidler. For elever er ikke kausalsystemer, hvor et bestemt input fører til et bestemt output. Undervisning må foregå i form af interaktionssystemer, der opretholdes og udvikles i kraft af deltagernes gensidige iagttagelser, hvilket giver dem den fornødne kompleksitetsduelighed. Samfundet giver skolerne rammer, og skoleledelsen leder lærernes undervisningsledelse gennem mål i forhold hertil, og læreren leder skoleklassers asymmetriske interaktion.

I kapitel 4 udfolder og illustrerer bogen klasseinteraktionens uhyre kompleksitet og dennes betydning for undervisningsledelse. Dette gøres primært ved at tage udgangspunkt i filmen *Entre les murs*, der på engelsk kom til at hedde *The Class*, der er et autentisk drama om livet i en fransk, multi-etnisk klasse af 15-årige selvstændige, pubertetsramte, frække, dygtige, ambitiøse og totalt umulige drenge og piger. En vigtig pointe i kapitlet er udfoldelsen af distinktionen mellem undervisning og læring. Hvis læreren har det fornødne overskud og den faglige kompetence, kan denne lede undervisningsinteraktionen på en måde, der fremmer mulighederne for elevernes bevidste læring, men netop ikke direkte lede læringen. Kapitel 5 omhandler begrebet undervisningsteknologi og giver Cooperative Learning (CL) som eksempel. Kapitlet illustrerer, hvordan undervisningsmetoder, begrebet som teknologier (da teknologi som begreb betegner videnskaben om kausalforhold), på den ene side er absolut nødvendige, da det ikke er muligt at undervise uden at operere med mål og midler. På den anden side må lærere benytte sig af situationsrelative kausalplaner og orientere sig efter variable faktorer grundet kompleksiteten i undervisningsinteraktionen. CL udgør her et eksempel på en strukturel kobling mellem fag og elevforudsætninger.

Kapitel 6 diskuterer den verserende debat om undervisning ud fra Luhmanns position. Øvelsen består i at præsentere en middelvej mellem helt at afvise under-

visningsteknologi og samfundsmæssig indblanding i undervisningen ud fra den holdning, at hver undervisningssituation er unik og ikke kan guides af viden udefra eller af standarder. På den anden side beskrives den nuværende situation som alt for yderstyret og kontrolleret, hvor lærere og skoler sammenlignes udifferentieret samt dikteres kanoniseret litteratur og metoder og på denne måde umyndiggøres. Bogen synes at foreslå yderligere udvikling af didaktiske metoder og bedre uddannelse af lærerne og en mere behersket og vidensbaseret brug af standardisering og sammenligning.

Kapitel 7 kører videre i samme spor og søger at udfolde en fremtidsvision med myndiggjorte lærere. Det, der er i vejen p.t., er 1, at lærere og pædagoger ikke uddannes på forskningsinstitutioner, 2, at man ikke inddrager den stærkt voksende viden om undervisning, der tager højde for distinktionen mellem undervisning og læring og 3, at den nødvendige standardisering og sammenligning i stedet for at give transparens til fordel for sammenligninger af metoder slår over i overvågning og kontrol. Trinmålsbeskrivelser kan aldrig, uanset hvor detaljerede de er, udgøre en manual for undervisning, da denne ikke er en mekanisk, kausalbaseret affære:

Konklusionen er, at lærerprofessionalisme ikke skal forstås som det, der gør læreren til en automat, der i rasende fart med metoder som vekslerkurs veksler situationsanalyser til undervisningshandlinger. Men endnu mindre skal lærerprofessionalisme afskrives til fordel for en nærværsmetafysik, som hævder, at intet kan generaliseres (side 147).

Jeg synes bogen lykkes i at fremstille Luhmanns teori om uddannelsessystemet, med alle dennes klare og træffende iagttagelser på en interessant og nemt forståelig måde, hvilket tjener LQ til ære. Samtidig synes hans subjektive iagttagelser af skolens og lærernes situation i

dagens Danmark dels at retfærdiggøre anstrengelsen med at skulle læse bogen og dels at vise behovet for at anvende en teori, der er på højde med den aktuelle situation for at få ryddet op i de forhold og diskussioner, der beskrives. Når dette er sagt, skal det også nævnes, at bogens teoriomgang ikke i klarhed og teoretisk overskud kan måle sig med førnævnte bog af Jönhill. At denne lidt underlige pointgivningsbemærkning (NB standardisering og sammenligning) skal falde her, er fordi LQ (side 9), eksplicit tager afstand fra den verserende debat om Luhmanns teori og her netop nævner nøglebegrebet *strukturel kobling*, som LQ ikke finder relevant at skelne i forhold til begrebet *operationel kobling*! Bogen har vitterlig ikke mange referencer til andre Luhmann-forskere, hvorfor hele den viden, der kollektivt er fremarbejdet, præsenteres som et intimt forhold mellem LQ og Luhmann, som der til gengæld overbevisende refereres til. At bogen langt hen ad vejen er en sammenskrivning er godt, da vi nu har en samlet fremstilling af Luhmanns teori om samfundets uddannelsessystem, der tager udgangspunkt i aktuelle danske forhold. Men man må prise sig lykkelig over, at LQ (side 12) har arbejdet med at reducere antallet af gentagelser i sin sammenskrivning, for der er stadig irriterende mange. Overordnet er LQs bog lige som førnævnte bog af Jönhill, en vigtig og tiltrængt del af det neo-oplysningsprojekt, der i disse år realiseres ud fra Luhmanns teori om sociale systemer, og som giver mulighed for at give dækkende beskrivelser af samfundet, og som åbner for respecificeringer af vigtige problemer på en ikke normativ, men kun oplysende måde. Vi får den nødvendige teoretiske ballast til at analysere og beskrive samfundsmæssige problemer, men pådømmes ikke nogen løsninger, hvilket også vil sige, at den kritik og de holdninger, LQ anvender bogen til at fremføre, må stå for hans egen regning. På denne baggrund virker det lidt underligt, at LQ (side 7) angiver, at bogens hensigt ikke er at give det bedste bidrag til at forstå de problemer, den beskriver, og ej heller at bidrage

til striden mellem eksponenter for, hvad, der begribes som henholdsvis den *rene* og den *urene* pædagogik. Bogens *blik* må vel netop af LQ menes at være det bedste p.t., hvorfor ellers skrive den, og hertil blander den sig vel netop i nævnte strid.

Litteratur:

Jönhill, Jan Inge 2012: *Inklusion och exklusion: en distinktion som gör skillnad i det mångkulturella samhället*. Stockholm: Forlaget Liber.

Jesper Tække

Institut for Æstetik og Kommunikation
– Medievidenskab
Aarhus Universitet

Pil Christensen, Peter Nielsen og Lars Poulsen: *Magt og Modstand – En introduktion til Michael Hardt og Antonio Negris tænkning*.

Frederiksberg: Frydenlund 2012 (152 sider)

Revolutionens snarlige komme

Da 70'ernes glade marxisme var på sit højeste, spurgte en journalist en aktivist "Men hvornår kommer revolutionen egentlig?" Aktivisten opbød det største mål af realisme, der var ham muligt, og svarede i ædrueligt stemmeleje: "Jamen, der kan sagtens gå lang tid. Der kan godt gå tre-fire måneder". I retrospekt opsummerer denne udtalelse – i en ganske vist spekulativ forstand – også optimismen i den akademiske *hype*, der opstod omkring Hardt & Negris magnum opus *Imperiet* ved dets udgivelse i 2000. Arbejdets nye immaterielle og kognitive form åbnede endnu en gang horisonten for kapitalismens mere eller mindre nødvendige kollaps. Hed det sig, i hvert fald. Siden da har den akademiske ekstase fortønet sig, en række realpolitiske udviklinger

har fået optimismen til at falme, og i lyset af f.eks. Boltanski & Chiapellos arbejde har en øget sociologisk pessimisme om det kreative vidensarbejdes frisættende karakter indfundet sig.

Det kan derfor vække undren, at nærværende introduktion til Hardt & Negris værk, *Magt og Modstand*, kommer netop nu. Men for forfatterne Peter Nielsen (lektor og ph.d. i politisk økonomi, RUC), Lars Poulsen (cand.mag. i filosofi) og Pål Christensen (blogger på modkraft.dk) er svaret imidlertid klart: de ønsker at opretholde optimismen i og om Hardt & Negris samfundsanalyse. Med forfatternes egne ord hører de til dem, der finder Hardt & Negris analyser "dybt inspirerende og meget forfriskende" (side 9), og ambitionen i deres formidling af Hardt & Negri er at bibeholde "en syntese imellem videnskab og lidenskab" (side 12). På trods af denne ambitions åbenlyse politiske såvel som videnskabsteoretiske slag-sider er der således tale om en levende formidlet bog, der uden tøven indgår det væddemål, som enhver introduktion alligevel må indgå. Nemlig at vove den påstand, at de introducerede værker og argumenter rummer en grad af nødvendighed. Hvorfor ellers formidle dem? Hvorfor ellers overhovedet skrive om dem?

Imperiet, multituden og det fælles

Magt og Modstand giver en samlet introduktion til Hardt & Negris trilogi bestående af *Empire* (2000) og de to mindre kendte bøger *Multitude* (2004) og *Commonwealth* (2009). Efter tre indledende kapitler, der forklarer Hardt & Negris hovedinspirationskilder hos Marx, Foucault og Deleuze & Guattari, og to afsluttende kapitler, findes der tre nøglekapitler, som afspejler trilogien og bærer overskrifterne Imperiet, Multituden og Det Fælles.

Udgangspunktet for *Empire* (2000) er dens analyse af magtforholdene i den globaliserende verden, og her fastholder Hardt & Negri, at disse magtforhold ikke har noget "udenfor". Imperiet, der består af et konglomerat af markeder, multinationale selskaber og rå militærmagt, udgør et vidt forgrenet netværk, der stræk-

ker sig helt ud i livets mindste kapillærer. Den revolutionerende (og revolutionære) tese i *Empire* angår imidlertid snarere, hvad dette betyder for de politiske og økonomiske modstandsformer i den globaliserede verden. Idet magten ikke længere har noget "udenfor", er modstand ikke længere noget, der foregår i udkanten af samfundet. Modstanden er ikke længere marginaliseret, men er snarere ko-ekstensiv med hele samfundskroppen, hvorfor der nu kan ydes modstand fra selve samfundets midte. Idet arbejdets karakter samtidigt er blevet immaterielt, og arbejderne derfor reelt ejer produktionsmidlerne (ideer, subjektivitet og kreativitet), står modstanden stærkere, og der er dermed åbnet for et nyt revolutionært drama, hvor multituden – det moderne og alt-inklusive proletariat – yder en fornyet modstand imod Imperiet og i sidste ende imod kapitalens udbytningsformer.

Mens *Empire* (2000) fokuserer på denne antagonisme imellem Imperiet og Multituden, så er anliggendet i *Multitude* (2004), hvordan de nye modstandspotentialer både skal forvaltes og rent faktisk bliver udnyttet. Multituden er nemlig som begreb en dobbelt empirico-normativ figur. På den ene side betegner begrebet en lang række reale empiriske fænomener, hvor modstanden rent faktisk kommer til syne:

...fra omfattende protester imod anti-fagforeningspolitik og nedskæringer i Wisconsin, over Tahrir-pladsen i Kairo... til besættelserne af Puerta del Sol-pladsen i Madrid og Syntagma-pladsen i Athen og videre til Occupy-bevægelsen, der begyndte i New York (side 71-72).

På den anden side betegner multituden en normativ politisk vision og et uafsluttet projekt, der vendt imod den imperiale magt tilstræber direkte demokrati og ikke-hierarkiske styreformere.

Ifølge *Magt og Modstand* kulminerer udlægningen af dialektikken imellem Imperiet og Multituden i *Commonwealth* (2009), hvor Hardt & Negri under over-

skriften *Det Fælles* klargør dét, som Multituden sigter efter at fravriste Imperiet. Det fælles er både naturen, som vi burde have lige adgang til, frugterne af den sociale produktion, som vi burde dele, og vores fælles drømme og ideer. Samtidigt illustrerer *Commonwealth* (2009) også den optimistiske tone hos Hardt & Negri, idet både finanskrisen og den generelle finansialisering af økonomien behandles som positive momenter. Finansialisering og økonomiens tiltagende afhængighed af handel med værdipapirer, banker, investeringsfirmaer og hedgefonde er ganske vist en udbytningsform, men den markerer samtidig, at multituden har vundet en relativ autonomi, idet udbytningen er rykket væk fra de konkrete materielle aktiviteter og er kommet på afstand af den almindelige arbejders levevilkår. Den abstrakte finansialiserings- og pengeform er egentlig den ultimative repræsentation af det fælles, idet den muliggør en generel udveksling imellem alle og enhver. Finanskrisen og de efterfølgende Occupy-protester markerer her blot en mulighed for at fravriste dette fælles gode fra dets private hænder.

Kritik, vurdering og andre teoretiske perspektiver

Igennem hele denne udlægning af Hardt & Negris tre hovedværker vægtes der i *Magt og Modstand* fint mellem den teoretiske udlægning af begreber og små empiriske eksemplificeringer i spændvidden fra G7-møder til det moderne arbejdsliv og videre til Det Arabiske Forår. Forklaringerne støttes af illustrerende citater uden at blive detailfilologisk, og introduktionen har ingen angst for fremmedord, samtidig med at ord som "immanens" forklares i noter for de uindviede. Målgruppen spænder således fra den nysgerrige studerende til den akademiske forsker, der ønsker at komme på omgangshøjde med Hardt & Negris nyere arbejder. Hvis bogen lider af enkelte mindre problemer, ligger de således ikke i den substantielle fremstilling af Hardt & Negri, men snarere i bogens indledende del om Hardt & Negris teore-

tiske aner og den afsluttende kritiske og vurderende del.

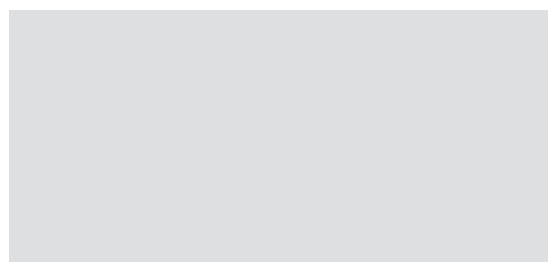
Kierkegaard skrev, at Jesus var indskrevet i en slægt for netop at fremhæve hans udhævelse fra slægten og det normale. Med en kritisk bemærkning kan det samme siges at gøre sig stedvist gældende i nærværende bogs udlægning af Hardt & Negris teoretiske aner. Hardt & Negris forhold til f.eks. Foucault og Frankfurterskolen udlægges og fremstilles på en sådan måde, at disse andre, konkurrerende teoretiske perspektiver ret entydigt kan synes overskredet af Hardt & Negri – en tendens, der måske vil være til stedvis irritation for læsere inden for sociologiens forskningsverden. Eksempelvis vil en tilhænger af Frankfurterskolen således måske irriteres over fremstillingen af Frankfurterskolens "negativistiske" kritik-begreb, der tilsyneladende står i en ukompliceret modsætning til Hardt og Negris "optimistiske", "konstruktive" og "vitalistiske" kritik. En mere grave- rende mangel ved bogens håndtering af konkurrerende teoretiske perspektiver er imidlertid, at bogen misser muligheden for en interessant behandling af den massive kritik, som særligt *Empire* er blevet udsat for. Ved bogens afslutning er der ganske vist afsat et kapitel til kritikken og vurderingen af Hardt & Negris værk, og de væsentligste kritikeres standpunkter berøres sobert, men udlægningen af denne kritik forbliver noget opremsende, og det eneste svar på kritikken, som forfatterne giver, er, at værket skal læses i sin helhed – det er ikke tilstrækkeligt blot at læse *Empire*, man må også læse *Multitude* og *Commonwealth*. Det er ganske givet rigtigt, men det er ikke et særligt oplysende svar, idet det heller ikke forklares, hvordan indholdet af *Commonwealth* og *Multitude* giver svar på tiltale. Hermed går bogen glip af muligheden for at give en række interessante svar på kritikken, der kunne have været oplysende og klagende for den studerende såvel som for forskeren. Endeligt kunne det have været ønskeligt, hvis introduktionen havde budt på tematiske forslag til videre læsning, idet den fagekspertise, der skal

formidles, også i høj grad tager form af kendskab til relevant og god sekundærlitteratur.

Samlet set udgør *Magt og Modstand*, der er den første af sin slags på dansk, dog en ganske glimrende og gennemarbejdet introduktion til Hardt & Negri. Den udlægger i klar prosa værketets teoretiske og sociologiske argumentation og viser samtidigt, hvordan det tjener som en prisme på samtiden. Samtidig med at en ret dristig hypotese forsvares:

...kapitalen er på flere måder dødsmerket og vil formentlig ikke vare evigt (side 114).

Thomas Presskorn-Thygesen
Institut for Ledelse, Politik og Filosofi
Copenhagen Business School

Douglas Harper: Visual Sociology.

London og New York: Routledge, Taylor & Francis Group 2012 (294 sider)

Selvom ordet visuel sociologi har været en del af det sociologiske vokabular siden 1970'erne, (i det mindste i USA), har der ikke hidtil været en samlet og introducerende tekst til feltet. Der er der imidlertid kommet nu. At det blev Douglas Harper, der kom til at forfatte den første lærebog, synes på flere måder både logisk og selvfølgeligt. I over 30 år har Harper som visualiserende sociolog været med til at opbygge og udvikle feltet metodisk, teoretisk og via eksemplariske empiriske studiebidrag. Gennem årene har Harper publiceret mere end 50 artikler, kapitelbidrag, foto-essays, samt flere bøger, der inkluderer og fokuserer på fotografisk data.

I dag er Harper professor ved Duquesne University og hører til kredsen af meget erfarne visuelle sociologer. Derudover har Harper bidraget til feltet visuel sociologi som organisator og medstifter af organisationen IVSA (International Visual Sociological Association) samt som redaktør af tidsskriftet *Visual Sociology*.

Harpers bog indskriver sig i og ligger delvis i forlængelse af den amerikanske sociologiprofessor Howard S. Becker's ideer og bidrag til at udforske samfundet visuelt. Men Harper har, modsat Becker, en lang karriere som praktiserende, fotograferende sociolog. Harper tilstår da også, at hans forhold til fotografi i vidt omfang er et kærlighedsforhold, magen til den passion man kan have for pastel, maleri eller bebop. Han kan lide selv at tage fotos. Det motiverer han med, at det bl.a. skyldes, at han aldrig er helt sikker på, hvad han efterfølgende får øje på, når han kigger nærmere på de fotograferede billeder. Hermed får han påpeget noget centralt ved at være fotograferende sociolog: kameraet og det levende øje ser og indfanger ikke altid det samme. En indsigt der har sin parallel i interviewet; det man hørte, mens der blev interviewet, svarer ikke altid helt til det, man hører, når man genhører sine lydoptagelser.

Udsyn over bogen og feltet

Bogen *Visuel Sociology* er (naturligvis) gennemillustreret med ca. 100 fotos og er bygget op omkring 11 kapitler. Desuden har bogen en personlig introduktion, hvor Harper skuer tilbage til sin egen studietid og begyndelsen til hans interesse for feltet. Derudover indeholder bogen tre appendiks, der kan bruges til undervisning i visuel sociologi, samt et righoldigt og oplysende noteapparat. På den måde byder bogen sig til som en aktuel lærebog inden for et felt i fremvækst.

I introkapitlet opregner Harper en hel stribet af sociologer, der har gjort karriere ved at lave visuelt baseret arbejde gennem de seneste årtier. Derved får han antydning, at der i dag findes en gruppe af sociologer, der har valgt at profilere sig som "visuelle sociologer". Samtidig ind-

rømmes det dog, at feltet visuel sociologi kun langsomt er kommet til syne, selvom det kan føres mere end 40 år tilbage. Ikke desto mindre er der gennem årene kommet flere og flere studier og projekter til baseret på visuelle metoder og visuelt data, således at der i dag findes et stort kildemateriale at trække på. Harper selv har nidskært fundet mere end 150 internationale artikler, der repræsenterer forskellige former for visuelle sociologiske tilgange. De findes i en vifte af forskelligartede tidsskrifter, som næppe alle forbindes med sociologi i gængs forstand, men ikke desto mindre synes at bidrage til det visuelle sociologiske felt metodisk, tematisk og reflektivt.

De første kapitler efter introduktionskapitlet er skrevet med et historisk præg. De bidrager til at skabe og etablere en forståelse af det visuelle sociologiske felts fremvækst og historik. Det første kapitel handler om den visuelle etnografi og demonstrerer, hvordan fotografi og det at have en visuel tilgang igennem mange år har været en ganske naturlig tilgang inden for etnografien. Inspirationen herfra på den kvalitative arbejdende sociologi er så kommet hen ad vejen.

Det andet kapitel giver et rigtig fint indblik og udsyn over dokumentarfotografiet. Harper betragter i høj grad dokumentarfotografi og dokumentarisme som en genre, der kan bidrage til sociologiens og sociologernes brug af visuelt data og fotografi. Det, som fotodokumentarismen mangler, er imidlertid sociologiens begreber og teoretiske forståelse af "det sociale".

I de efterfølgende kapitler kommer Harper ind på mange af de måder, som fotografi er blevet brugt på og kan bruges på i sociologiske studier. Lad mig give nogle få eksempler. Harper skriver eksempelvis om, hvordan kombinationen af luftfotos, sammen med fotos af et bykvarter fotograferet i øjenhøjde og dybde-interviews, har bidraget til at give en anden og bredere forståelse af forskellige lokalsamfund, disses rumlige forhold, placering, afstande osv. Det vil sige forhold, som har betydning for det liv, der

leves her. Den forståelse og viden, der er blevet skabt herigennem, fremstår anderledes og er en anden, end hvis der alene havde været anvendt eksempelvis narrative interviews. Luftfotos implicerer til en vis grad, at man får øje på nogle af de fysiske- og sociale strukturer, som sætter rammer for hverdagens ageren. I et andet eksempel, i forbindelse med et kapitel om muligheder for at lave visuelle komparative studier, beretter Harper om en sociolog, som i flere år har levet i henholdsvis Chicago og Amsterdam, og som siden er vendt tilbage til de samme bykvarterer og med sine fotooptagelser har sammenlignet bestemte byområders evolution og forandring.

På den måde åbner bogens forskellige kapitler og eksempler læserens øjne for, hvad forskellige studier med deres visuelle tilgang og data har vist om og kan vise om den sociale materialitet. På den måde har bogen en øjenåbnende funktion og vil givetvis kunne inspirere til at inddrage og bruge visuelt data.

Foto-interviews og empowerment

De sidste kapitler i bogen er ganske interessante og informative og skal derfor have et par ekstra ord med på vejen. Ikke mindst fordi kapitlerne hører til de mest omfattende, der hidtil er skrevet om emnerne: foto-elicitation og foto-voice. Foto-elicitation (at fremtrylle information, viden og historier via interviews med afsæt i fotos) kan foretages med afsæt i fotos, hvad enten disse er taget af informanterne selv, af forskeren eller af andre, mens foto-voice handler om at invitere og opmuntre informanter til at fotografere og siden at fortælle om processen og det visuelle data. Metoderne har mange overlapninger og vil i mange projekter være vanskelige at skelne fra hinanden.

En af forcerne ved det foto-eliciterede interview er, at denne interviewform bidrager til at fastholde samtalen om noget konkret, som informanterne ved noget om. At bygge et interview op omkring fotos kan tvinge sociologen til at lytte og se efter – og til at måtte renoncere på sine begreber og abstrakte tænkning.

Samtidig bidrager det foto-eliciterede interview til, at sociologen får indsigt i, at fotografiers mening ikke er fixeret og ligger fast en gang for alle. De bidrager med andre ord til at forstå, at mening opstår i konversation og dialog. Kapitlet om foto-elicitation afsluttes med et overblik, som Harper har fremskaffet over publicerede studier, hvor der har været anvendt fotografi i forbindelse med interview. Dette overblik viser, hvordan metoden har bidraget til at skabe viden inden for talrige emner (sundhed, uddannelse, kultur, arbejdsliv, etc.).

Kapitlet om "foto-voice", og det at invitere informantgrupper til at fotografere, viser også noget om, hvordan fotograferingsmetoden kan bidrage til deltagerens og informanternes mægtiggørelse og myndiggørelse. Metoden har klar forbindelse til både media-literacy (medie-pædagogik) og aktionsforskning. Metoden forudsætter, at informanter inviteres til at være aktører og aktivt visuelt skabende. Den er ofte anvendt i studier og projekter, hvor sociologer ønsker at hjælpe til, at marginaliserede grupper og mennesker bliver set og hørt. Derfor anvendes metoden hyppigt i projekter, hvor sociologer samarbejder med børn, mennesker med handicap, kvindegrupper, etc.

At undervise i visuel sociologi

Det afsluttende kapitel handler om, hvordan sociologistuderende og sociologer kan lære at skabe, håndtere og omgås visuelt data på en kvalificeret måde, der kan bidrage til visuelle sociologiske studier. Det er godt og interessant, at Harper kommer ind på dette emne, da måden man lærer et fag/et håndværk på og de erfaringer, som læreprocesserne fører med sig, er et vigtigt element i den sociologiske dannelse og i fagets praksis. Harper fortæller jordnært om nogle af de typer opgaver, han stiller de studerende, ligesom han beretter om nogle af de måder, de studerende har grebet hans invitationer. Det er ikke tit vi hører eller læser om, hvordan sociologer underviser, og alene af den grund synes kapitlet interessant. Selvom Harper ikke selv bruger

begrebet sociologisk fantasi (jf. Wright Mills), er der efter min opfattelse sociologisk imaginationsevne på spil i mange af de øvelser, han beskriver. Der bygges bro mellem det personlige og samfundsmæssige, der veksles mellem det personligt betydningsfulde og det sociologisk centrale, alt mens det visuelle og især det fotografiske hele tiden synes at være omdrejningspunkt.

Det visuelle felt hænger uløseligt og altid sammen med vores kultur, etnicitet, køn, klasse, alder, fysiske position og flere andre ting. Men den visuelle konstruktionsproces stopper ikke her. Billeder (images) rummer fortløbende betydninger, alt efter om de fortolkes af det ene publikum eller det andet, fagfolk eller lægfolk. På denne baggrund er det ikke overraskende, at Harper igennem bogen trækker en hel del på fortolkende sociologi og etno-metodologi, der jo netop er optaget af, hvordan mening skabes i en social kontekst.

Samtidig understreger Harper, at hans bog bestemt ikke er den første, der beskriver og reflekterer over visuelle forhold og visuelle metoder. Der findes allerede en række udmærkede tekster og bøger, som han gerne vil kreditere, hvilket forekommer at være en fin gestus. Forskellen på den eksisterende litteratur og hans bog er imidlertid (ifølge ham selv), at de tidligere bøger næsten alle er skrevet af antropologer, etnografer, kommunikationsfolk, kulturgeografer og kulturforskere, og at disse bruger megen kraft på at positionere sig som positivister, konstruktivister, feminister, postmodernister. Harpers bog retter sig imod sociologiske temaer såsom den sociale konstruktion af virkeligheden, social forandring, lokale fællesskaber, social identitet, materiel kultur, byliv, institutionsanalyse, o. lign. På den måde forsøger Harper at indskrive sig i en mere klassisk tematisk sociologi, samtidig med at han ønsker at bidrage hertil ved at eksponere en visuel vinkling på velkendte temaer. Dette forekommer at være kernen i hans forståelse og hans bud på visuel sociologi.

Styrker og svagheder

At Harper skriver personligt og erfaringsbaseret hører til bogens styrker; han har prøvet meget, og han ved meget om det, han skriver om. Harpers passion er fotografi og fotografering, som han koder og afkoder sociologisk, derfor fylder fotografi det allermeste. Men visualisering og visualiseringsmetoder er meget andet end foto. I bogen er andre former for visualisering reduceret til meget lidt eller er helt fraværende (tegning, maleri, grafer, figurer, symboler, film, etc.). Dette forekommer at være en svaghed. Visuel sociologi introduceres, defineres og omtales en del smallere, end feltet potentielt må betragtes som. Videnskabsteoretisk synes bogen også at være uskarp: Hvad "er" visuel viden og visuel forståelse egentligt?

Det kan der dog rådes bod på. Hvis Harpers bog suppleres med det encyklopædiske værk, den også nyligt udkomne bog, *Sage Handbook of Visual Methods* (2011), hvor en række af feltet mest erfarne og markante fagfolk hen over 37 kapitler stiller deres ekspertise og overblik til rådighed, så er man dækket godt ind med hensyn til udsyn og indsigt i feltets brede, kompleksitet og problemstillinger.

Kim Rasmussen

Institut for Psykologi og Uddannelsesforskning

Roskilde Universitet

Inge Kryger Pedersen: Kampen med kroppen – Alternativ behandling i et bruger- og samfundsperspektiv.

Aarhus: Aarhus Universitetsforlag 2012
(144 sider)

Christopher Hitchens fortæller i sin posthumt udgivne tekstsamling *Mortality* fra 2012, hvordan en veninde venligt advarer ham mod at bruge indiansk urtemedicin til at kurere ham for den alvorlige kræft-

sygdom, han lider af. Veninden har nemlig konkrete beviser for, at det vil slå ham ihjel, førend hans spiserørskræft får bugt med ham. Jeg nævner denne episode her, fordi Hitchens bog på mange måder er en beskrivelse af en kamp mod den syge krop. I modsætning til patienterne eller brugerne, som de konsekvent kaldes i Inge Kryger Pedersen nye bog om alternativ behandling, forsøger Hitchens i sit ophold i sygdomsland ikke at inddrage kroppen ved at aktivere selvhelende processer eller ved at lære at lytte til sin krop og herigennem tildrage sig til ny indsigt og erfaring. Hans pointe er, at alternative og spirituelle behandlingsteknikker – som i eksemplet med indiansk urtemedicin – hverken kan give lindring, erkendelse eller frelse. I sidste ende må vi ty til forstanden og (læge)videnskaben i kampen mod kroppen.

Halvdelen af danskerne er mindre blege end Hitchens for at udforske det alternative behandlings- og omsorgsterræn. I den seneste Sundheds- og sygelighedsundersøgelse i Danmark fra 2010 svarer 52,8 pct. ja til at have benyttet alternativ behandling. 26,3 pct. siger, at de har brugt alternativ behandling inden for det sidste år. Det sker parallelt med, at udbuddet af avancerede behandlingsmuligheder og ny teknologi i det konventionelle sundhedsvæsen bliver stadigt større, og at der sker en specialisering af medicinen selv, der eksempelvis medfører, at sygdomme som tidligere var livstruende, som eksempelvis hjertelidelser eller brystkræft, nu kan kureres. Alligevel søger de fleste danskere efter noget, som de ikke kan få hos deres praktiserende læge eller på landets specialiserede hospitalsafdelinger. De vil nemlig ikke nøjes med at få repareret en dysfunktionel eller syg krop. Snarere er deres krop et domicil for forskellige forventninger til "selvet" og forestillinger om det gode, sunde liv, der potentielt kan udforskes og bringes i spil gennem brug af alternative interventioner og teknikker. Gennem folks sundhedsadfærd udvides traditionelle sygdomsbegreber, og problemer og tilstande, som ikke tidligere blev håndteret som sygdom, bliver nu

genstand for opmærksomhed og omfattet af behandling og terapi.

Sociolog Inge Kryger Pedersen undersøger i bogen *Kampen med kroppen*, hvorfor folk i stigende grad opsøger alternative behandlingstilbud, dvs. søger tilbud, der ligger uden for det offentligt finansierede sundhedssystem og Sundhedsstyrelsens tilsynskontrol, og hvilke effekter – eller, som forfatteren også formulerer det, ”kropsligt nærvær” (side 10) folk oplever i forbindelse med disse tilbud. Ved således at spørge til, hvad folk konkret oplever på egen krop, når de går til zoneterapi, akupunktur eller mindfulnessmeditation, vil forfatteren undersøge, hvorfor brugen af alternativ medicin er så udbredt, som det er i dag. Paradokset er nemlig, at der ikke findes nogen evidens for, at de tre nævnte behandlingsteknikker virker, dvs. at de har en målbar effekt på den behandlede krop. Som der undrende spørges:

Hvis de ikke virker, hvad har så fået omkring halvdelen af Danmarks befolkning til at benytte alternative behandlingsmetoder? (side 111).

Kryger Pedersen ønsker endvidere at diskutere, hvorfor mon folks refleksioner over, hvad de gør med deres kroppe, når de er i alternative behandlingsforløb, er så svære at indfange i videnskabelige effektmålinger, som eksempelvis de randomiserede kontrollerede undersøgelser, man bruger inden for lægevidenskaben til at måle om en given intervention virker eller ikke virker. Kunne det tænkes, at evidensbaseret medicin (EBM) kommer til kort, når den skal inddrage subjektive sygdomserfaringer, der falder uden for standarderne? Og at vi derfor skal operere med en langt mere multipel og processuel forståelse af alternative behandlingsformers effekt og virkning? I en formulering af et alternativ til gængse effektmålingsmodeller, forslår Kryger Pedersen begrebet ”virken” til at kunne inddrage folks oplevede virkninger – herunder konkrete ændringer i sundhedsrela-

teret adfærd samt ”mobilisering af kroppens egne ressourcer”, som det hedder i bogen (side 99).

Bogen griber fat i en overordentlig interessant problemstilling. Med afsæt i folks daglige, almindelige helbredsproblemer, som eksempelvis diffuse smerter (hovedpine, mavepine og ondt i ryggen) samt uforklarlig stress, angst, uro eller depression, er der i dag opstået et parallelt behandlingsmarked, der tilbyder at forbedre folks livskvalitet og optimere deres generelle velbefindende. I *Kampen med kroppen* er deltagerne i undersøgelsen ikke patienter, men brugere. Vi skal her forstå brugere, som aktive medborgere på et sundhedsmarked, der søger indflydelse på og træffer valg i forhold til deres sundhed og almene helbred. Netop folk, der opsøger alternative behandlingsmetoder, er ifølge forfatteren brugere, idet de typisk egenhændigt udvælger og betaler for kommercielle sundhedsprodukter, som ikke er del af et offentligt behandlingstilbud. Samtidig lider de af problemer, der er vanskelige at diagnosticere i traditionel medicinsk forstand, og deres anvendelse af alternativ behandling er oftest rettet mod sundhed i bred forstand – forstået som at have det godt med sig selv og føle sig alment veltilpas – snarere end egentlig sygdomsbehandling.

Bogen indledes i Del I med to afsnit om henholdsvis samfund og krop. I afsnittet ”samfund” gives seks forklaringer på, hvorfor anvendelsen af alternativ behandling har været stigende i de sidste tiår: 1) Økonomisk velstand (folk køber sig til minimering af sygdomsrisici), 2) Religionserstatning (alternativ medicin opfylder folks spirituelle behov), 3) Identitet og selvrealisering (alternative teknikker kan bruges til at udforske identiteter og realisere ”selvet”), 4) Neoliberalisme (individet har ansvar for og pligt til fornuftig sundhedsadfærd), 5) Dødsangst (sundhedsvarer forebygger og udskyder sygdom og død) og endelig 6) Forbrugerisme (se ovenfor). Forklaringsmodellerne eller tidsdiagnoserne har forfatteren hentet hos blandt andet Beck, Giddens, Turner, Honneth, Lasch og

Rose, dvs. læseren tages indledningsvist med på en mindre tour de force i moder-nitetskritikkens højborg. For at demon-strere en kropssociologisk pointe (via bl.a. Mauss, Schilling, Crossley) om, at samfundet – og hermed også eksisterende samfundsmæssige udviklingstræk – er formet og synliggjorte gennem kroppe, dvs. individers måder at bruge, forme og fremvise kroppen på, må vi undersøge disse kroppe empirisk, hvis vi vil have indblik i samfundets konstitution (og spørgsmålet om "hvorfors alternativ be-handling"). Bogens analytiske forankring i kropssociologien er et udmærket valg til at redegøre for de oplevede fornemmel-ser, følelser og herunder også de fysiske virkninger, som brugerne af alternativ behandling beskriver i deres forløb. Disse erfaringer analyseres af forfatteren som "sundhedsstrategier", idet de kan forstås som reflektive måder, folk processu-elt foregriber og håndterer deres helbred (side 43).

Kryger Pedersen m.fl. har i perioden 2006-2007 fulgt 46 deltagere i alderen 22 til 81 år inden for tre slags alternative tek-nikker, akupunktur, zoneterapi og mind-fulness-meditation med tre interviews med hver deltager undervejs i deres for-løb. I alt er der tale om 138 interview, 92 observationer i klinikker og dagbogsno-tater skrevet af deltagerne. Desuden ind-går et spørgeskema med oplysninger om blandt andet deltagernes anledning til at opsøge alternativ behandling. Af de 46 deltagere er 32 kvinder (69 pct.), hvilket ikke er tilfældigt, da man ved at kvin-der – og særligt dem med en mellemlang uddannelse – oftere opsøger alternativ behandling end mænd. Undersøgelsens alternative teknikker er udvalgt ud fra deres popularitet i Danmark samt deres forskellige udførelse – hvor mindfulness-meditation praktiseres gennem kognitive teknikker oftest rettet mod behandling af stress, angst og depression, praktise-res akupunktur og zoneterapi gennem kropsberøring, der typisk skal give smer-telindring eller løse et konkret helbreds-problem, som fx infertilitet eller allergi.

Jeg har umiddelbart svært ved at gen-

nemskue, hvornår observationerne fra behandlingssessionerne samt deltager-nes dagbogsnotater indgår i materialet. Særligt klinikobservationerne ville have været et spændende bidrag til viden om, hvad folk faktisk oplever, når de indgår i relationer med alternative terapeuter og diverse teknikker. Hvad er det for et kli-nisk rum, de indtræder i? Og hvilket kli-nisk blik er de udsat for? Bogens centrale afsnit (Del II) bearbejder under overskrif-terne "motiver", "forventninger", "an-svar", "tillid" og "virkninger" deltager-nes overvejelser og erfaringer med deres alternative forløb, som de kommer til ud-tryk i interviews. Vi møder blandt andre Robert på 47 år med diffuse smerter i fød-der og ryg, der gerne vil af med generne og derfor opsøger en zoneterapeut, vi møder Mona på 45 år, der dyrker mind-fulness-meditation og gerne vil "mærke sig selv", og vi møder Ane på 32 år, der håber, at et par nåle sat af en akupunk-tør kan hjælpe hende med at blive gravid. Og så er der også Annette på 34 år, der er bange for medicin og går til akupunktur for "at blive hel igen".

Fælles for de 46 deltagere er, at de over-ordnet angiver, at deres behandlingsfor-løb har en positiv virkning eller har haft positive sideeffekter. De fleste oplever, at de har fået et bedre velbefindende; at de har opnået øget fokus på sundhed i form af søvn, motion og kost, samt at de nu har en bedre kropsfornemmelse end før behandlingerne. Idet sygdom ikke nød-vendigvis er deltagernes indgangsdør til alternativ behandling, da flere lider af diffuse sygdomme, dvs. sygdomme, der ikke medicinsk kan forklares, er syg-domsfjernelse eller smertefrihed heller ikke lig med oplevelser af et vellykket behandlingsforløb. Fremfor at have en effekt, som kan måles fysiologisk, be-står det vellykkede for flere af deltager-ne derimod i, at noget er sat i gang – fx i form af mentale ændringer i synet på egen krop eller ved at nye redskaber (fx meditation) er taget i brug. Det er denne pulserende igangsættelse af noget – af en "virken", som bliver undersøgelsens svar på, hvad folk faktisk oplever, når de be-

nytter alternative behandlingsforløb. I påvisning af disse forskellige sansede og kropsligt erfarede virkninger yder bogen en god indsigt i de individuelle og samfundsmæssige processer, hvor moderne borgere håndterer sundhed og sygdom. Denne indsigt gives uden at håne eller at udstille enkeltpersoners interesse i at udvide sygdomsbegreber med idiosynkratiske sundhedsstrategier, hvilket er prisværdigt, idet der hermed fokuseres på den komplekse socio-kulturelle side af folks helbredsovervejelser frem for de rent tekniske aspekter.

Set i lyset af ovenstående "virken" diskuterer bogens tredje og sidste del traditionel medicin og udfordringen for kvantitative effektmålinger, der ønsker at inkorporere ikke kun fysiologiske eller psykologiske effekter, men også positive ændringer i sygdoms- og selvforståelse. Dette er midlertidig ikke helt enkelt, idet randomiserede undersøgelser måler det måleligt tilgængelige og ikke tager højde for lokale eller individuelle bias – så som fornemmelser, sansninger eller følelser i udvalgte sociale interaktioner. Hvordan det således konkret skal ske, at livskvalitetsparametre inddrages i effektmålinger forbliver uvist – forfatteren påpeger kun, at "en stadig nyudvikling af målemetoder synes påkrævet" (side 132).

I tråd med undersøgelsens udvidede sygdomsbegreber lægger Kryger Pedersen afslutningsvist op til, at der introduceres nogle bredere behandlingsmuligheder i det konventionelle sundhedsvæsen, end vi har i dag. Forfatteren foreslår – med inspiration fra Rose, at alternative behandlingsformer betragtes som medicinske forbedringsteknologier, der er rettet mod at optimere raske menneskers liv frem for nødvendigvis at behandle sygdomme. Disse teknologier (screeninger, gentests, skridtmålere, konditest) er ofte brugt i grænselandet mellem sygdom og sundhed, hvor det gælder om at tage ansvar for eget helbred ved at forebygge og vedligeholde kroppen. Som Kryger Pedersen skriver på baggrund af bogens analyser, søger brugere af alternativ behandling indblik i kroppens biologi:

med henblik på at udnytte kroppens fulde potentiale ved at kæmpe med og ikke mod kroppen (side 132).

Og hermed er vi tilbage ved denne anmeldelses indledende ord om sygdom og kampen med og mod en krop. Christopher Hitchens var patient med stort P i sin *Tumorville*. Han var døds syg og totalt prisgivet den behandling, lægerne kunne yde i netop hans tilfælde. For ham gjaldt det ikke om at søge udfordringer og personlig udvikling, men om at overleve – og siden hen at undgå eller at minimere det smertehelvede, som en metastaseret, terminal krop er udsat for. Spørgsmålet er, om det giver mening at rumme både alvorligt syge patienter og brugere, der søger alt fra personlig frelse til lindring fra kroniske helbredsmæssige problemer, i et og samme behandlingssystem. Dette får vi ikke et svar på i denne bog, udover at forfatteren afslutningsvist peger på, at vi givetvis vil se en delvis integration af nogle alternative teknikker i det konventionelle system, mens andre forstærkes i en differentieret position – fx kunne man forestille sig i forlængelse af bogens analyser, at man i årene frem kommer til at se en knopskydning af kommercielle, alternative behandlingstilbud rettet mod den aktive, søgende kunde, der ikke stiller sig tilfreds med biomedicinske definitioner af sygdom- og sundhedsbegreber.

Anne Roelsgaard Obling

Institut for Organisation og Ledelse

Copenhagen Business School

Åsa Wettergren: Emotions-sociologi.

Malmø: Gleerups 2013 (192 sider)

Bogens ærinde

Wettergrens velskrevne bog forklarer overbevisende, hvordan følelser præges af sociale omstændigheder og teknikker, samtidig med at de motiverer handlinger og er knyttet til dannelse og opretholdelse af identitet. Følelsers sociale karakter undersøges med henblik på organisationspraksis (kap. 2), magt og underordning (kap. 3), nation, politik og klasse (kap. 4), og social forandring og sociale bevægelser (kap. 5). Endvidere sigter Wettergren mod at præsentere en sammenhængende, sociologisk teori om følelser. Denne ambitiøse bestræbelse, som rummer væsentlige pointer, fokuserer denne anmeldelse særligt på.

"Negative" følelsers funktion i hverdagslivets underordningsprocesser

Lad mig dog begynde med at fremhæve kapitel 3 "Magt ritualer og underordnetens emotionelle dynamik", hvis samlede sigte er at vise, hvordan et emotionsperspektiv giver en dybere forståelse af logikken i ydmygelsesformer, trakasserier, mobning og deraf følgende ("umoralske") følelser. Ser vi bort fra disse følelsers sociale dynamik, er det alt for let at opfatte ydmygelse, latterliggørelse og lignende som enkeltstående hændelser, der alene drejer sig om enkelte personers dårlige psykiske eller moralske konstitution. Sandheden er derimod, at følelser af overlegenhed, morskab over andre og lignende er en del af hverdagslivets fortløbende sociale hierarkiseringsaktiviteter. Wettergrens analyse udstiller det utilstrækkelige og klichéfylde i at tænke følelser som "bløde" og "gode". Ud fra et sociologisk perspektiv viser hun, at følelser knyttet til ydmygelse, afsky og latterliggørelse på dagligdags vis indgår i etablering af organisations- og identitetsmæssige hierarkier, som sætter nogle menne-

sker "indenfor" i varmen og fryser andre "ud". Vi kan alle nyde at grine af andre og således bidrage til underordningsdynamikkerne.

Traditionel, kritisk og radikal tilgang til følelser/emotion

Wettergren præsenterer sin basale forståelse af følelser i et langt indledende kapitel, der gør noget særligt ud af den australske sociolog Jack Barbalets fremstilling af tre typer af tilgange til emotion: a) et traditionelt perspektiv, som opfatter emotion og fornuft som modsætninger, og som tænker livet opdelt i emotionelle og rationelle sfærer, b) et kritisk perspektiv, som opfatter emotion som et korrektiv til rationalitet, og c) et radikalt perspektiv, der forstår fornuft og emotion som sammenvævet, og som tænker følelser som indgående i handlinger generelt. Wettergren ønsker at begrunde og uddybe det radikale perspektiv, som afviser den gængse forestilling om, at visse sider af det sociale liv er rationelle, dvs. emotionsfrie, hvorimod andre er emotionelle, dvs. "irrationelle". Forestillingen om emotionsfrie – "rationelle" handlingssfærer hænger sammen med, at vi alene identificerer følelser med de tydelige, men kortvarige manifestationer som følelser kan få i form af fx vredesudbrud, men som følelser ikke per definition behøver at få. Et eksempel, som illustrerer dette radikale perspektiv, er Wettergrens analyse af politik, der afviser ideen om populistisk politik som værende emotionel over for en angiveligt rationel og emotionsfri politik. Pointen er, at politik er emotionel, men på forskellige måder. Dette illustreres med en analyse af, hvordan henholdsvis Hitlers og Obamas sejrs taler fremkalder forskellige følelser hos tilhørerne.

Det radikale perspektiv understreger det sociale liv som gennemgående emotionelt orienteret. Vi kan således skelne mellem:

1. *handlingsintern* baggrundsfølelse – hvor følelser fremmer og motiverer rutinemæssige handlinger, som når forældre af kærlighed læser historie for deres barn hver aften.
2. *handlingsekstern* baggrundsfølelse – hvor en følelse skaber opmærksomhed på noget uden for den aktuelle handling, som det kan ske, hvis larm i huset upåagtet forstyrrer parterne i den hyggeopslugte oplæsningssituation.
3. *handlingsintern* forgrundsfølelse som i tilfælde, hvor man aktivt arbejder på at få en bestemt følelse frem, da den indgår i muligheden for at kunne udføre en bestemt handling.
4. *handlingsekstern* forgrundsfølelse – hvor en følelse tydeligt forstyrrer det aktuelle forehavende, som hvis underviseren bliver markant irriteret over en studerende og derfor må søge at beherske dette for at opretholde rolleidentiteten som imødekommende underviser.

Ud fra det radikale perspektiv kan man se, hvordan følelser er en del af handlingslivet, selvom der ikke er tale om en tydelig, udtrykt følelse. Når folk er optaget af at løse udfordrende opgaver, sker det med afsæt i selvtillid og tillid. Sådanne følelser optræder som upåagtede baggrundsfølelser og er afgørende for iværksættelsen af handlingen. Den kan endvidere beskrives som *handlingsintern*, da selvtilliden er den indre forudsætning for at kunne realisere den pågældende handling.

Wettergrens hovedsigte er at vise, hvordan det sociale følelsesliv forstås bedst ud fra det radikale perspektiv, der specificerer, hvordan følelser optræder på forskellige måder i forhold til vores handlinger. Hun inddrager teorier, som matcher det radikale perspektiv, da teorierne anskuer emotion som noget underliggende og ikke alene som kortvarige hændelser. Et centralt element i Wettergrens samling af

teorier er Randall Collins teori, som forklarer følelsers intensitet og transformation ritualteoretisk, og hvis centrale begreb om emotionel energi er et eksempel på baggrundsfølelse, der giver energi til at udføre handlinger.

En sammenhængende teori?

Wettergren opsummerer i det indledende kapitel fem hovedpointer omkring følelsers sociale karakter og betydning for handling og identitet: 1. Emotioner eksisterer fortløbende og gennemgående og er aldrig upåvirkede af fx sociale magt- eller statusforskydninger eller sociale regulerings- og håndteringsteknikker, der modificerer eller fremkalder bestemte emotioner: 2. Emotioner har en dobbeltkarakter; de er både produkt af sociale processer og drivkræfter i disse. *Handlingsinterne* emotioner driver bestemte handlinger og uden dem ingen handling: 3. Emotionelle processer gør det muligt at navigere og træffe beslutninger i en verden fuld af muligheder: 4. Menneskers bevidste eller upåagtede håndtering af følelser er afgørende for, om man opfattes som normal i en given kontekst: og 5. Følelser og håndtering af følelser er også afgørende i forhold til spørgsmålet om autentisk identitet. Oplevelsen af et selv baseres på evnen til at kunne erindre handlinger, man har udført, og situationer, man har været i, og at kunne koble disse erindringer om selvet til det aktuelle selv samt på en evne til at kunne projicere billeder af selvet ud i en fantaseret fremtid. Denne evne til at mindes eller erindre baserer sig på vores evne til at kunne føle, og fantasier om et fremtidigt selv baserer sig på følelser som tillid, selvtillid og håb (Wettergren 2013:53). Vi lykkes med at fremstå som sammenhængende personer, der kan handle situationsoverskridende og logiske i den forstand, at der kan være en tråd i vores handlinger, og der er ting, som vi opfatter som hørende til en person at gøre, men som fremmede for en anden person at sige eller gøre. Det, at et sådant gennemgående (autentisk) selv er muligt, skyldes

ikke vores begrænsede kognitive formåen, men emotionelle processer, som uophørligt informerer os om, hvor vi står, og hvordan vi fremstår i relation til andre og omgivelserne.

Disse antagelser er stærke og nyttige og relaterer sig til de præsenterede teorier, ligesom de understreger relevansen af et begreb om emotionsregime, som Wettergren trækker meget på for at understrege, hvordan følelseslivet er reguleret af kulturelle begreber og normative forventninger. Spørgsmålet er, om disse begreber og antagelser udgør en samlet teori? Wettergren forholder sig ikke til, hvordan de inddragne teorier eventuelt modsiger hinanden. Eksempelvis argumenterer Kempler i *A Relational Reading of Durkheim, Goffman and Collins* (2011) for, at hans strukturelle status/magtteori er et decideret og mere konsistent alternativ til Collins ritualteori. Det er ikke tydeligt, hvad der integreres med hvad og hvorfor. Vi går fra Collins omkring magt og følelser til Smiths typologi over ydmygelsens fire former. Tematisk matcher det fint, men det forklares for eksempel ikke, hvordan Smith teoretisk fanger noget, som Collins ikke gør. Man kan også spørge til, hvordan man sammenkobler strukturelle teorier (Collins, Kemper,) emotion work/managementteori (Hochschild), psykoanalytisk orienteret teori (Scheff) og udvekslingsteori (Clark), der præsenteres som distinkte teorier i andre fremstillinger af det emotionssociologiske teorilandskab (se fx Turner & Stets *The Sociology of Emotions* 2005)

Bogen er nyttig på flere måder. Eksempelvis er dens indledende diskussion af tre grundlæggende tilgange til emotion meget vigtig til at skabe klarhed over, hvordan talen om emotion, følelser og affektivitet forvirres, fordi vi ikke klargør, om vi tænker ud fra et traditionelt, et kritisk eller et radikalt perspektiv. Bogen er et væsentligt bidrag til at videreudvikle forståelsen af de sociale følelsers gennemgående karakter. Kategorisering af fire typer af emotioner er et stærkt analytisk landkort, som giver et bredere socio-

logisk perspektiv på følelseslivets omfattende sociale betydning. Bogens udforskning af følelsers rolle i forhold til forskellige makrosociale problemstillinger er desuden en værdifuld understregning af, hvordan den emotionssociologiske bestræbelse ikke blot er en socialpsykologi eller en mikrosociologi. Endvidere giver bogen indblik i eksempler fra den skandinaviske og kontinentale emotionssociologiske forskning, som negligeres af gængse amerikanske og britiske introduktioner af emotionssociologiske perspektiver og resultater.

Poul Poder
Sociologisk Institut
Københavns Universitet